

DİRİCAN AŞİRETİ VE HALILARI

Dirican Tribe And Its Carpets

Öğr. Gör. Ayşe LEVENT

Malatya Turgut Özal Üniversitesi, Arapgir MYO Geleneksel El Sanatları Programı Malatya/Türkiye
ORCID ID: 0000-0001-5008-0633

Cumali LEVENT

Tarihçi Yazar, Malatya/Türkiye
ORCID ID: 0000-0002-8564-7262

Cite As: Levent, A. & Levent, C. (2021). "Dirican Aşireti Ve Halıları", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 7(45): 1045-1062.

ÖZET

Halılar, dokuyucusuna veya bulunduğu yöreye göre birer anlam taşımaktadır. Halılar da kullanılan renk ve motifler dokuyucunun iç dünyasını da yansıtmaktadır. Zamanla renk ve motiflerin kabulü ile birer kültür unsuru olarak sanat alanında yerini almaktadır. Dirican halılarının kendine has veya Anadolu'daki halı sanatı ile olan ortak yönlerine bakılarak ulaşılan mevcut halıları şekliyle incelendi. Dirican halılarının özelliklerini ortaya koymak ve bunları günümüze aktarmak halı sanatının devamı açısından önem arz etmektedir.

Fırat boylarında, Tohma ve Kuruçay havzalarında yaşayan aşiret Yama Dağı'nı yayla olarak günümüzde de kullanmaktadır. Yaylak alanlarına yakın yerlere zamanla yerleşerek kurdukları köylerle yaşamlarını sürdürmektedir. Cirit, tura ve sinsini gibi kültürel yönü olan oyunları düğünlerinde oynamaktadır. Çalışma konusu Malatya'da özellikle Yazihan ilçesi Dirican aşireti halılarını araştırmaktır. Aşiret eski göçerliğinden zamanla uzaklaşarak yerleşik hayatla birlikte halı dokuma işlevinin gerek mekân gerekse zaman açısından sonlandırdı. Halı dokuma tezgâhlarını kullanmış olanların günümüzde bu işlevi yerine getirememelerinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Halı dokuma işi sabır ve çaba gerektiren emeği çok olan bir sanattır. Diğer yandan halı dokuma malzemelerini hazırlamak ve tezgâhını kurmak bir hayli meşakkatli bir işti. Dirican aşireti ve halıcılık tarihi hakkında imkânlar dâhilinde bilgilere de yer verildi. Malatya Yazihan ilçesinin bazı köylerinde yaşamakta olan aşiret mensuplarının evlerinde sergiledikleri halıları çalışma sahamız arasında yer aldı.

Anahtar Kelimeler: Dirican, Aşiret Yazihan, Halı, Dokuma.

ABSTRACT

Carpets have a meaning according to the weaver or the region where they are located. The colors and motifs used in the carpets also reflect the inner world of the weaver. With the acceptance of colors and motifs over time, it takes its place in the field of art as a cultural element. The existing carpets, which were found by looking at the specific aspects of Dirican carpets or their common aspects with the Anatolian carpet art, were examined in their form. It is important to reveal the characteristics of Dirican carpets and transfer them to the present day in terms of the continuation of the carpet art.

The tribe living in the Euphrates, Tohma and Kuruçay basins still use Yama Mountain as a plateau today. Over time, they settle in places close to the plateau areas and continue their lives with the villages they established. They play cultural games such as javelin, tura and sinsini at their weddings. The subject of this study is to examine the carpets of Dirican tribe, especially in Yazihan district, in Malatya. They ended the tradition of carpet weaving with the departure from the tribal nomadic culture in time and the settlement. There are various reasons why those who have used carpet weaving looms cannot fulfill this function today. Carpet weaving is an art that requires patience and effort. On the other hand, preparing carpet weaving materials and setting up the loom is a very difficult task. Literature information about the Dirican tribe and the history of carpet weaving was also included. The carpets exhibited in their homes by tribal members living in some villages of Malatya Yazihan district were among our field of study.

Key Words: Dirican, Tribe, Yazihan, Carpet, Weaving.

1. DİRİCAN AŞİRETİ

Dirican aşireti Türkiye sınırlarında Doğu, Güneydoğu, İç Anadolu ve kısmi Karadeniz bölgesinde Osmanlı Devleti döneminde yaşamaktaydı. Günümüzde Malatya ve ilçelerinin dışında Sivas, Elazığ, Adıyaman illerinde bulunmakla beraber değişik şehirlere de yerleşmişlerdir. Aşiretin çoğunluk bir arada bulunduğu topraklar köy veya mahalle yerleşimlerine bakıldığında Malatya görülmektedir. Osmanlı döneminde dağıldıkları bölgelerde zamanla şartlar gereği hayvancılık yaşam tarzlarından ayrılarak farklı alanlara yönelmişlerdir. Buldukları şehir hayat tarzları aşiret gelenekleri bağını zayıflatarak sadece mensubiyeti olduğu Dirican adıyla kendilerini ifade edebilecek bir hale gelmiştir.

Aşiret Arapça bir kelime olup "kabile" karşılığı kullanıldığı gibi kabilenin altında daha küçük bir topluluğu da ifade etmektedir. Türkçe' de ise yaygın olarak göçebe unsurlar için kullanılmış, özellikle Osmanlılar döneminde boy teşkilatı altında, cemaatin üstünde bir topluluğa ad olmuştur. Osmanlı kanunname ve belgelerinde genel olarak "konargöçer" veya "yörük" olarak kaydedilen teşekküller, yukarıdan aşağıya bir

sıraya göre, boy(kabile, taife), aşiret, cemaat oymak, mahalle, oba (aile) şeklinde bölümlere ayrılmıştır (Halaçoğlu, 1991: 9).

1071 Malazgirt Zaferi'nin ardından Anadolu'ya kesif insan akını ve devamında ise Moğol istilası karşısında tutunamayan Türkmen topluluklarının gelmeleri Anadolu'nun Türkleşmesinde etkili oldu (Turan, 1969: 231). Doğu Anadolu toprakları Bizans ve İran sınırlarını tayin eden bölge olması nedeniyle uzun süren mücadele bu coğrafyanın yerleşim alanlarını gerilettiler. Bu topraklardaki iskân Türklerin Anadolu'ya gelmeleriyle yeniden canlanmaya başladı. Türklerin Yazları yayla, kışları vadi boylarında kalmalarıyla boşalmış bölge Türk göçleriyle yerleşim mekânları oldu. Keban'da yapılan arkeolojik çalışmalarda uzun süre boş kalan iskân yerlerinin Selçuklu- İlhani dönemlerinde canlandıkları görülmektedir. Doğu Anadolu bu dönemlerde insan kaynağının olduğu bunu da göçlerle gerçekleştirdiği yerdir (Baykara, 1990: 39).

Dirican aşireti hakkında Osmanlı Devleti öncesindeki bilgileri rivayet mahiyetindedir. Aşiret ile ilgili yazılı kaynaklardaki bilgilerde XVI. Yüzyılın ilk çeyreğinde Malatya'ya bağlı Muşar nahiyesi köyleri arasında ismi geçmektedir. Muşar, Fırat Nehri kıyısında Malatya'nın kuzeydoğusunda, günümüz Elazığ ili Baskil ilçesi sınırlarında yer alan tarihî Muşar kalesi ve yapılarıyla bilinmektedir. Osmanlı Devleti kayıtlarında "Dirican" okunuşu ile yer alması nedeniyle çalışmamızda bu okunuşunu dikkatte aldık. Direjan, Dirijan, Drejan, telaffuzları da kullanılmaktadır. Türkçe, "diri" ve Farsça "can" kelimelerinin birleşmesinde canlı, güçlü, zinde manaları yüklenebilir (Türkçe Sözlük, 1995:420,673). Kürtçenin Kurmancî lehçesinde "direj" uzun "direjbûn" uzun boylu "direjan" uzunlar anlamlarına gelmektedir (Karademir, vd. 2014: 90).

Dirican, Kanuni Dönemi 1520'deki kayıtlarında Muşar nahiyesine bağlı 21 hane 1 imam, 1530'da 21 hane, 1 imam olarak yazılmıştır. 1530'da köyde arpa yetiştirilmekte ve takribi 2000 baş hayvan beslenmektedir (Göğebakan 2002: 266). 1530'daki tahrirde Dirican Malatya sancağı sınırlarında Muşar nahiyesi köyü haliyle gözükmektedir (Özkılınç, vd.1997: 179). Dirican 1560 yılı Malatya Tahrir Defteri kayıtlarında Belürge mezrası ile birlikte Muşar nahiyesine bağlıdır. Buradaki sayımda köy 26 nefer, 16 hane gösterilmiştir (Yinanç, 1983:104).Kanuni Sultan Süleyman Döneminde Malatya topraklarında Fırat kıyısında olduğu bilinen Dirican köyünün ismi buraya gelip yerleşenler tarafından verilmesi muhtemeldir. Başka bir varsayım da Dirican köyüne gelip köyün adını kendileriyle özdeşleştirip bundan sonra bu ad ile tanınmaları da mümkündür.

XVIII. yüzyıl başında Diyarbakır topraklarında yaşayan Cihanbeyli aşireti içerisinde cemaat olarak Dirican'da gözükmektedir. Osmanlı Devleti'nin Rakka eyaletinde(Suriye sınırları içerisinde, Şanlıurfa'nın güney tarafı)Arap ahalinin asayişsizliği üzerine buraya bazı aşiretler yollanarak bölgenin canlandırılmasına gidilmiş, buraya gönderilenler arasında bazı Diricanlı toplulukları da bulunmaktaydı (Halaçoğlu, 1997:119,140). 1702 'de Harran Nahiyesi (Şanlıurfa'nın ilçesi)köylerine Cihanbeyli aşireti içerisinde bulunan diğer kollarla birlikte Dirican topluluklarının yerleştirilmesi için hüküm vardır (Orhonlu, 1987: 94). 1712 tarihinde Arapgir ve Divriği sancaklarında bulunan Kürt taifesinden Cihanbeyli aşiretinden Diricanlı toplulukları arasında asayişsizlik yapanların Rakka'ya gönderilmeleri gerekirken gitmediklerinden dolayı düzenin sağlanması için ilgililere emir gönderilmiştir (Karagöz, 2003: 151-152).

Konargöçer teşekkülleri yapı itibarıyla; bir boydan ibaret müstakil olanlar, boydan ayrılarak sayılarının çoğalmasıyla reislerinin adları ile anılanlar, muhtelif oymakların bir araya veya küçük gurupların birleşmesinden de meydana gelmekteydi. Cihanbeyli aşireti de bir teşekkülün ayrılmış cemaatlerin birlikteliği ile meydana gelmişti. Bu tür yapılanma yaygın olarak görülmekteydi (Orhonlu, 1987: 15-16).

1568'de Diyarbakır'da Cihanbeğlü Cemaati Bozulus Türkmenlerine dâhil edilmektedir(Halaçoğlu,2009: 476). Canbeğlü, (Canbeğlü) Cihanbeğlü (Cihanbeğlü) göçebe Türkmen Ekrâdı taifesinden Beğdili boyu arasında gösterilmektedir. Yerleşim alanları ise; Erzurum, Maraş, Malatya, Çankırı, Urfa, Ankara, Kütahya, Kars, Sivas, Diyarbaekır, Çorum, Konya, Kastamonu, Elazığ, Yozgat, Adıyaman, Tokat, Kırşehir, Amasya, Kütahya taraflarında Osmanlı Devleti devrinde yaşamaktaydı (Türkay, 2005: 67, 69, 230, 237).

XIX. yüzyıl ortalarına doğru İran'ın Mazenderan (Hazar Denizi'nin güneyi) oymakları arasında Canbeğlü topluluğu da bulunmakta ve Türk olarak gösterilmektedir(Sümer, 1999: 447).İranlı Kürtler arasında Cihanbeğlü aşiretini Mazenderan'da görmekteyiz (Doktor Friç, :1334: 35). Şerefname'de İrandaki Kürtler sıralamasında Mazenderan'da Cihanbeyli aşiretini beş binden fazla ve Modanlı aşiretini de dört bin yazmaktadır (Şerafeddin Han, 2009: 48-51).

Türkmenler, Anadolu'da Hristiyan karşısında İslam'ın savunucuları, Doğu Anadolu'da dinî ve millî kıyaslama engelini bulunmadığı yerlerde bazı Oğuzlar; Araplar ve Kürtler arasında özelliklerini

kaybedebilmekteydi. Türkmenlerin Anadolu'nun doğu kısımlarındaki Arap ve Kürt etkisiyle benliklerini yitirmeleri onların durumlarını çok şekilli ve karmaşık hale getirmekteydi (Gordlevski,1988: 83).

İskân en geniş tanımıyla bir sosyal yerleşmedir. Göçebe çoban kavimlerin mevsimlerin seyrine uyarak yer değiştiren, yazın yaylaya, kışın ovaya yazlığa inen yarı göçebelilerin senenin yalnız bir kısmında iskân ettikleri ova, yayla yerleşmesidir. Yerleşik insanların oturdukları tek mesken, çiftlik, köy, kasaba ve şehir, geçici veya devamlı, toplu veya dağınık, büyük veya küçük bütün bu yerleşmeler, yerleşme tesisleri, tek mesken ve mesken toplulukları iskânı tanımlamaktadır (Tanoğlu, 1954:1).

Malatya'da 1530'da köy ismi olarak görülen Dirican XVIII. yüzyıl başında Cihanbeyli aşiretinin cemaatleri arasında zikredilir. Cihanbeyli aşireti cemaatleriyle beraber Urfa ve güney topraklarına yerleşik hayata geçmeleri planlanmaktaydı. Arapların bölgeye verdikleri tahribatı önlemek ve arazilerin yeniden ekilir hale gelmeleri için kanuni mecburiyete tabi tutulmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin konargöçerlerin iskânına yönelik tavrı asayiş konuları ve konargöçer ahalinin hareketi esnasında ekili arazilere verdiği zararını önleme çabası yanında bölgede sorun çıkartanlara karşı önlem amacı taşımaktaydı.

Bazı konargöçer toplulukların bir türlü denetim altına alınamaması yüzünden merkezî hükümet XVII. yüzyıl sonlarında bazı aşiretleri Rakka bölgesine mecburi iskâna tabi tutmuşsa da bunda tam bir başarı elde edilememiştir. Bununla birlikte XVIII. yüzyılın başlarından itibaren gerek kendiliğinden gerekse merkezî idarenin teşviki ya da zorlaması ile konargöçerler yavaş yavaş yerleşik hayata geçmeye başladılar (Gündüz, 2002:161-163).

Konargöçerlerin baharla yaylalara, sonbahar ile kışlaklara hareketi esnasında yerleşik ahaliye zarar vermeleri onların iskânı için harekete geçilmesine neden olmuştur. Aşiretlerin bir kısmı yaylak veya kışlaklarına iskân edilmiştir. XIX. yüzyılın ilk yarısının sonuna doğru iskân hareketlerinde ciddi önlemler alındı. Aşiret mensupları izinsiz başka bir yere gitmelerine engel olundu. 1842'de alınan bir kararla aşiretler buldukları sancak ve kaza dışındaki yaylak ve kışlaklara gitmeleri önlenmiştir. Yerleşecek olan aşiretlere köyler kurmaları, ziraatla meşgul olmaları kaydıyla toprak dağıtımı kararlaştırılmıştı (Halaçoğlu, 1997:7-8).

Anadolu göçer kültürü, hayvancılığa dayalı bir ekonominin belirlediği, konargöçer, yarı göçer ve yaylacı toplulukların geleneksel yaşama biçimidir (Kutlu, 1992: 16).

Konargöçerlik belli bir mekân çevresinde yerleşik hayatın tamamlayıcısı olarak hayvancılık yapan ve ürünlerini daha çok yerleşik toplumlara pazarlayan ekonomik faaliyet biçimi ve hayat tarzıdır. Bu tarz hayat yaşayanlar, bilhassa kışlak bölgelerinde küçük yerleşim yerleri meydana getirmeleri sebebiyle yerleşik düzene daha yakındır (Gündüz, 2002:161-163).

Günümüz göçerliğinde yaylalara yakın yörede kışlakların olduğunu da görmekteyiz. Önceki uzun mesafeler artık değişik gerekçelerle yapılmamaktadır. Dirican aşireti Osmanlı Devleti döneminde uzun yaylak- kışlak mesafeleri kat etmekteydi. Kışlak olarak genelde Diyarbakır ve Şanlıurfa'nın güney kesimini yaylakları ise Elazığ, Malatya ve Sivas topraklarında bulunmaktaydı. Bu yaylak-kışlak arazileri zaman zaman değişmekteydi. Devletin zorunlu iskân siyaseti veya aşiretteki topluluklardan bazılarının kendi göçleri sonucu güney ve doğu bölgelerden ayrılarak Ankara, Kastamonu, Tokat, Yozgat, Konya ve buralara yakın yerlere de yerleşmekteydi. Bu giden topluluklar ana aşiret ile bağlarını aşiret adı altında tutmaya gayret etti.

Elazığ'da göçer olarak bulunan Diricanlı aşireti 1857 yılında Malatya, Arguvan civarlarına yerleştirilir. Aşiretin hayvan mevcudunun çokluğu sebebiyle otlak yetersizliği üzerine Sivas topraklarına geçmek zorunda kalırlar. Bazı aşiretlerle beraber, Diricanlı aşiretinde bir kısım XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Sivas, Kazova, Zile (Tokat), Yozgat, Maraş topraklarına geçerlerse de bir kısmı geldikleri yere geri gönderilir (Işık,1988:599-600). Elazığ'a iskân edilen Dirican aşiretinin iskânının engellenmesi istenmiştir. Aşiretinin Diyarbakır bölgesindeki iskânında yaşanan arazi kargaşası, aşiretin iskânını bir hayli geciktirmiştir. Dirican aşiretinden yaklaşık iki yüz hane Arguvan'da yüz elli hanesi ise Yama Dağ'ında bulunmaktaydı. Bu hanelerden Arguvan'da bulunanların burada, Yama Dağ'ında bulunanların ise Hasançelebi adlı yerde yerleştirilmesi idareciler tarafından kararlaştırılınca aşiret ahali burada evler inşa etmeye başladılar. Divriği ve Hasançelebi halkı bu yerleşmeye karşı çıktı. Yapılan tahkikatlar neticesinde iskânın herhangi bir asayiş sorununa yol açmadığı görüldü. Hasançelebi'ye ait Taşoluk 'da aşiretten Yusuf Ağa ve Berümecli kolundan (Birmiği, Birmuk) yüz altı hanenin burada, boş ve işlenmeyen yerleri ziraata açıp tarım yaparak evler inşa etmeleri, Yama Dağını mera olarak kullanmaları şikâyete neden oldu. Netice itibarıyla aşiretin yerleşimi uygun görülmüştür (Akın, 2020: 101,200-203)

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesinde nahiye, birkaç köyün toplanmasıyla meydana gelen ve kazalara bağlanarak idare edilen yerler şeklinde tanımlandı. Nahiyelerin idari bir birim şeklinde daha etraflı bir biçimde düzenlenmesi 1871 nizamnamesi ile gerçekleşti. Bu nizamnameye göre nahiye dairesine dâhil edilecek köy ve çiftliklerin birbirine yakın olması ve en az 500 erkek nüfusunun bulunması gerekmekteydi (Şahin 2006:306-308).Nahiye statüsü Doğu'daki aşiretlerin kontrolü için de uygulandı. Göçebe aşiret reislerine nahiye müdürü statüsü verildi (Ortaylı, 2010:432-433).1871 tarihli yeni vilayet nizamnamesiyle göçebe aşiretler nahiye kabul edilerek, aşiret beyleri nahiye idarecisi konumuna getirilmekteydi. Böylece vergi alımı, yerleşik düzene geçişi temin, etrafa verilecek zararı önleme, aşiretlerin kontrolü gibi değişik amaçlar hedeflenmekteydi.

1864 tarihli Vilayet Nizamnamesi ile Dirican iki nahiye halindedir. 1870 'de Kâhta(Adıyaman) ve1890'da Keban'a (Elazığ) bağlı nahiye statüsü görülmektedir (Sezen, 2017: 221). Dirican'ın 1871'de Kâhta, 1907 ve 1910'da Keban'a bağlı nahiye statüsündedir (Çoşkun, vd.2020:144). Dirican'ın Kâhta'daki nahyesine bağlı beş köy bulunmaktadır (Işık,1988: 197). 1301tarihli (1883-1884) Mamûretülaziz Vilayet Salnamesi Keban kazasına bağlı Dirican nüfusunu 608 olarak yazmaktadır (Salname, 1301:119). 1312 tarihli (1894-1895)salnamede Keban kazasına ait Dirican adlı bir köy, Arguvan nahyesine bağlı Dirican adlı dört köy bulunmaktadır. Köyler; Gövik, (Gövük) Birmiği, Şavır? (Şatır) uşağı, Kureş uşağı kollarına aidiyeti gözükmektedir (Salname, 1312: 67-69).

Dirican Malatya'nın Arguvan kazası Ekrad taifesinden olup, toplulukları çoğunluk olarak Malatya, Sivas ve Elazığ topraklarında yer almaktadır (Türkay, 2005: 73-282). Osmanlı döneminde Malatya sınırlarında yer alan aşiret uğraşları gereği otlak arayışları neticesinde değişik yörelere göç etmekteydi. İzlenen iskân siyasetiyle de topluluk halinde civar topraklara zorunlu ikamete tabi tutulmuşlardır. Hayvancılık uğraşları aşireti dokuma sanatında kendi adıyla tanınan halılarıyla da öne çıkartmaktadır.

2. HALININ TARİHÇESİ

Bir evin yapısına göre, çeşitli eşyalar zamanın ihtiyacına uygun şekilde tasarlanarak yapılmasına evin döşenmesi denir. Kullanılacağı yere uygun yapılan bu eşyalar farklı adla bilinir. Milletlerin zevklerine ve zamanın şartlarına göre bir tarz taşır. Halılar ve kilimlerin, çadırlar olmak üzere saraylara varıncaya kadar uzun süre döşeme malzemesi sayılmıştır. Bu özelliği değerini yitirmeden günümüzde de devam etmektedir. Batı'da halı bir evin en değerli eşyası sayılırken bizde evin olmazsa olmaz eşyası haliyle yerini alır. Anadolu halıları dokundukları yerlere göre; saray, ev ve ticari şekliyle üçe ayrılmaktadır (Özbel,1949:5).

Halıcılık tarihî seyri içindeki gelişimi; kimler zamanında nerede başladığı, nerelere yayıldığı, hangi malzemelerle, hangi motif ve boya tekniği ile kullanılan hangi düğümlerle dokunduğu inceleme konusudur. Arkeolojik bulgular ve günümüze ulaşan halı örnekleriyle bunların kimlere ait olduğu kalite ve dokuma türüne göre incelemelerle anlaşılmaktadır. Halıların bölgelere göre özellikleri zamanla değişmekte kendi içerisinde gelişmektedir. Yakın zamanlarda halıcılık sahasında teknolojik ürünlerin kullanımı gerçekleşmişse de bu halının kalitesinin artırılmasında önemsiz kalmıştır. Geleneksel dokunan halıların malzemelerinin doğallığı nedeniyle kullanımından ve göze hitap yönündeki özelliklerini teknolojik uygulamalar karşılımda yetersiz kalmıştır.

Doğu halıcılığının ortaya çıkışının kökleri, göçebe hayat tarzına bağlıdır. Hayvan yetiştiren atlı göçebelerin, göç ederken, yük taşıyan hayvanlarca taşınabilecek, kolay nakledilebilen çadırlara ve çadır eşyalarına ihtiyaçları vardı. Çadırların tanziminden önemli rolü halılar oynuyordu (Rasonryi,1971: 614). Halı ve halıcılık denince göçebe Türkler akla gelir. Halıcılık koyun ile yün ve boya bilgisi içerisinde gelişen bir iştir (Ögel, 1978:143). Düğümlü halı Orta Asya'da, Türklerin yaşadığı bölgelerde ortaya çıkmış ve buradan dünyaya yayılmıştır. Türklerin, aynı çağlarda, halı dışında, düz dokuma yaygı (kilim, cicim, zili, sumak) ve keçe sanatı hakkında da bilgilerinin bulunduğunu, ev ve çadırlarını halı, düz dokuma yaygı ve keçe ile süslediklerini ele geçen buluntulardan öğrenmekteyiz (Deniz, 2005: 79).

Pazırık kurganından çıkan dünyanın en eski dokuma halısı Orta Asya halı sanatının üslup ve tekniğini yansıtan en değerli numunedir. Bu halının bugün Türkmen dokumacılığının başlangıç noktalarından biri olduğu açıklık kazanmıştır (Diyarbakirli, 1972:132). Bazı kaynaklarda, "halı" kelimesinin aslını teşkil eden "kalı"nın Farsça bir kelime olduğu ileri sürülmüştür. Çeşitli sözlüklerde "kalı" veya "kalın", Türkçe bir kelime olarak gösterilmiştir. Kalın evlilik öncesi erkek tarafının kız tarafına verdiği maddi ağırlık veya halı anlamındadır. Halı kelimesi Türkçe' den Farsçaya geçmiştir. Türkçe' de ayrıca halı, kilim, keçe gibi yaygıları ifade eden "keviz", "kiyiz," "kidiz" kelimeleri de bulunmaktadır (Bozkurt,1997:251-252). Halıcılık, Milattan önceki yüzyıllara kadar uzanan dokumacılığın bir koludur. Türkistan'da ve Pazırık'da

bulunan bir kaç halı bir yana bırakılsa, İslam ülkelerinde düğümlü halının görülmesi XI. yüzyıla doğrudur. Orta Asya'daki göçebelerin dokudukları halılardaki düğüm tekniğini, bu halıların en eski parçalarında görmek mümkündür. Halıcılık, göçebelerde kuşaklar boyunca gelenek ve göreneğine bağlı kalınan eski bir halk sanatıdır. Bu nedenle düğümlü halılarının kökenini ve düğüm tekniğini Orta Asya'da aramak lazımdır. Genellikle, halı yapımına Milattan önceki yüzyıllarda Türkler tarafından başlandığı kabul edilmekle beraber, bazı otoriteler halının ilk defa hangi ulus tarafından yapıldığının şimdiye kadar belli olmadığı fikrini de ileri sürmüşlerdir. Buna rağmen; tanınmış halı bilgileri halıcılığın Türkler tarafından icat edildiğini ve bu sanatı İranların da Türkler' den öğrendiği görüşü de bulunmaktadır. Yazılı olarak "halı" kelimesine ilk kez Arap tarihlerinde rastlanmıştır. Kilimin daha kalını olduğundan, "kalın" kelimesi zamanla "kalı" ve "halı" olmuştur. (Görgünay,1977:159-162). Orta Asya'da halıcılığın pek eski bir maziye sahip olduğu bilinmektedir. Altay dağlarında, Pazırık bölgesi kazılarında ele geçirilen halının Milattan önce V. yüzyıla ait olduğu kabul edilmektedir. Doğu Türkistan ve komşu yörelerde yapılan araştırmalarda, birçok halı parçaları da elde edilmiştir. Çin kaynakları Türk bölgelerinde halı dokunduğunu belirtmektedir. Anadolu'da Türkmenler halı dokuyup değişik milletlere sattıklarını XIII. yüzyıl seyyahları bahsetmektedir. 1332-1333 yılları arasında Anadolu'yu gezen İbn Battuta Aksaray halılarının benzersiz olduğunu Suriye, Mısır, Irak, Hind, Çin ve diğer ülkelere götürülmekte kaydını düşmüştür (Sümer,1984: 44-48). Altaylarda beşinci Pazırık kurganında buzullar içinden çıkarılan en eski halı Asya Hunları bölgesinden gelmektedir Beşinci kurganda bulunan bu halı inanılmaz inceliği, yüksek kalitesi, motiflerinin zenginliği ve özellikleri ile dikkati çeker. Türkler' in yaşadığı coğrafyalarda görülen halının evveliyatı sıkı sıkıya Türklere bağlıdır. Büyük Selçuklu Sultanlığı zamanında halının tekniği önce İslâm topraklarına sonra bütün dünyaya tanıtılan da Türkler olmuştur. Anadolu Selçuklularından gelen Konya halıları XX. yüzyıla kadar gelişen halı sanatının temeli olmuştur. (Aslanpa, 1987: 99). Türk halıları halı sanatı içinde özel bir yeri vardır. Halı sanatı Türklerin yaşadığı bölgelerde başlaması ve onlarla birlikte yayılması önem arz etmektedir. Halılar ile ilgili yapılan araştırmalar sonucu halı sanatının başladığı toprakların Orta Asya'da Türklerin bulunduğu bölgeler olduğunu ortaya çıkartmıştır. Düğümlü halılar ilk defa Türklerin yaşadığı yerlerde başlamış ve gelişimini sürdürmüştür (Yetkin,1991:1). Türklerin yaşadığı Orta Asya'da halı, keçe ve düz dokuma yaygılar (kilim, cicim, zili, sumak) yaygı ve örtü malzemesiydi. Muhtemelen, önce bunların en ilkeli olan keçe keşfedilmiş, daha zor bir tekniği gerektiren düz dokuma yaygılar ve daha sonra da halı geliştirilmiştir. Türk halı sanatı, Türklerin 1071 yılında Anadolu'yu fethetmesiyle birlikte, gelişimini Anadolu'da sürdürmüştür: Anadolu-Türk halı sanatının temeli Orta Asya Türk halı sanatına dayanır. Türkler Orta Asya'dan Anadolu'ya geldiklerinde halı geleneğini de beraberlerinde getirmişlerdir. Günümüz Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında da Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemi halı ve düz dokuma yaygılarından devralınan dokuma geleneği sürmektedir: Bugün Anadolu'da halı ve diğer düz dokuma yaygıların genel motif anlayışı zeminin kare, eşkenar dörtgen veya dikkörtgen şeklinde bölünmesi esasına dayanır. Halı veya düz dokumanın zemini, geometrik şemalara bölünür. Bunlardan her birinin içi halk arasında göbek, top, göl, sofra gibi isimlerle anılan geometrik şekilli desenlerle doldurulur. Bazen bunların içini şematize edilmiş hayvan ve bitki desenleri de süsleyebilir. Anadolu'da dokunan halı ve düz dokuma yaygılar Orta Asya Türk halı ve düz dokuma yaygıların geleneğini sürdürmektedir. Bu gelenek Büyük Selçuklular ve Anadolu Selçukluları yoluyla Anadolu'ya taşınmıştır. Beylikler ve Osmanlılar sayesinde de bugüne kadar ulaşmıştır (Deniz,2002:198-207).

3. DİRİCAN HALILARI

Bir kültürün oluşmasında gelenekler, görenekler, örf, adet, tarihsel süreç, yaşam tarzlarının farklılığı gibi faktörler yardımcı olmaktadır. Bu değerlerin en önemlisi de el sanatları içinde halı sanatıdır. Görmezden gelemeyeceğimiz maddi kültürün temel modellerinden biri olan halıcılık sanatının, el sanatlarımızın araştırılmış birçok kaynaklarında rastlamaktayız. Anadolu'ya birçok aşiretler yerleşirken kültür ve sanatlarını da beraberinde getirdiler. Malatya, dokuma sanatıyla bu sahaya zenginlik kattığı aşikârdır. Anadolu'daki halı çeşitleri değerlerimizin önemli kısmını teşkil etmekte, Malatya yöresi halıları da buna katkı sağlamaktaydı. Günümüzden 30-35 yıl öncesine kadar halı sanatı canlılığını sürdürürken bu gün kaybolmaya yüz tutmuştur. Halıların eşsiz örneklerine evlerde eskiden dokunmuş kullanır halde olanlara rastlamak mümkündür. Malatya'da dokunan halılar: Dirican, Kürecik, Sinan, Ören, Başören ve Parçikan, halıları adı altında gruplandırılmaktadır. Malatya halıları genelde aşiretler arasındaki yaygınlığı dolayısıyla onların isimleriyle bilinmektedir. Bunun yanı sıra aşiret halıları dışında var olan halılar bu sınıflandırmaya dâhil edilmemiştir.

Malatya halıları genellikle ikili üçlü ve altıgenlerin sıralanışıyla ortaya çıkan bir kompozisyon sergilemektedir. Modelleri dışında, hav dokusu, renkleri ve saçak örgüleriyle tanınmasını sağlayan unsurlar içermektedir (Alantar, 2006:108).

Malatya halılarında kullanılan ipliklere göre: Atkı-çözü-ılme yün ipliği olan yün halı, atkı-ılme yün ipliği, çözü pamuk ipliği olan halı, çözü –atki pamuk ipliği, ılme yün ipliği olan halı özelliğiyle sınıflandırılmaktadır (Malatya Motifi, 1992: 15). Malatya halıları, orta ve kalın kalite grubundan olup; taban halıları, yolluk halıları, yastık halıları, minder halıları, seccade halıları, heybe halıları ve yan halıları gibi kullanıldıkları yere göre de isim alırlar.

3.1. Halıda Kullanılan Hammadde ve Dokuma İşlemleri

Malatya coğrafyasında dağınık yaşıyan Dirican aşiretinin evveliyatında geçim kaynağı hayvancılıktı. Halının hammaddesi olan yün uğraşları gereği ellerinin altında kolaylıkla sağlayabildikleri bir malzemedir. Bu malzeme ile kendi ihtiyaçlarını karşılamak, fazlasını satmak amacıyla yünü halı dokuma işleminde kullanmıştı. Yazın yaylada koyunların yünleri kırkılır, temizlenip yıkandıktan sonra sonbaharla birlikte köylere dönüldüğünde teşi (iğ) aracıyla eğirme ve boyama işleminde dokumaya hazır hale getirilirdi. Teşi veya kirman (kirmen) aracılığıyla yünlere büküm verilerek hem çözü ipliği, hem de ılme ipliği elde edilir. Bükümlü hale getirilen yünler çileler halinde kazanlara atılarak boyama işlemi yapılırdı. Boyamada kullanılan boyar maddeler: Şarap kırmızısı ve tonlarını koşinil, mavi ve tonlarını çivit otu, kahve, gri, beyaz ve krem tonları için doğal yün rengi kullanılırdı (Alantar, 2006:110-111). Yünlerin boyanmasında kimyevi boyalar çıkmadan evvel doğal yollarla renkler elde edilirken, sentetik boyalarla bu işlem kolaylaşmış kazanlara atılan toz boyalar ile istenilen renklerle yünler renklendirilmiştir. Pamuk iplikleri çözü ve atkıda kullanılmak üzere hazır alınarak atkı iplikleri, siyah ve lacivert renklerde boyanırdı. Dirican halı çözü ipliği on iki kat pamuk, atkı ipliği beş kat pamuk, ılme ipliği iki kat yün den hazırlanmıştır.

Dokuma işlemleri, çözünün yer tezgâhı üzerinde çözülmesiyle başla Tezgâhın ortasında bulunan gücü ağacında gücü örme işlemi yapılırdı. Çözü ipliği beyaz pamuk ipliğinden, atkı ipliği siyah pamuk ipliğinden kullanılırdı. Halının arkasında atkı iplikleri sıralar halinde görülürdü. İlmekler renkli yün ipliğinden Gördes düğümü ile bağlanır yani çözü telinin her ikisine ılme ipliği bağlanırdı. İlme ipliğinden bir sıra desene göre düğümler yapıldıktan sonra bir sıra atkı ipliği çözüler arasından geçirilir. Yani Dirican halısının kalite bakımından en önemli özelliği bir sıra atkı, bir sıra ılme ipliği bağlanmasıdır. Kalitesi, 26x36, 26x35 gibi ebatları çok çeşitli ölçülerde yapılırdı. Hav yüksekliği, 8 mm ile 10 mm arasında görülür, İlmek boylarını ayarlamak için yuvarlak çubuk üzerine ılme iplikleri sarılır üzerinden kesilir, Bu şekilde ilmekler kesilmiş haliyle dokunurdu. Halı dokuma esnasında hav makası kullanılmazdı. Dokumaya başlarken bir miktar kilim örgüsü çözü ipliğinde dokunur. Bu kısma galt (kilim) ismi verilirdi. İlmeli kısma geçilir ve her ılme sırasıyla atkı ipliğiyle kenar örgüsü örülerek ilerlerdi.

3.2. Dirican Halısı Dokumasında Kullanılan Tezgâh Tipi ve Araçları

Dirican halıları yer tezgâhında dokunduğunu biliyoruz. Yer tezgâhı çözülerin sarıldığı iki uzun direk ile çözülerin alt- üst ayrılmasına yarayan gücü ağacı ve çözülerin arasına konan varangelen tahtası tezgâhın ana parçalarını oluşturur (Aytaç,1997: 42). Aşiretlerinin kullandığı yaygın olan tezgâh tipi yer tezgâhıdır. Dirican aşiretinin halı, kilim, cicim gibi dokumalarını dokudukları tezgâh ahşap yer tezgâhıdır. Diğer yer tezgâhlarından farkı üçayak üzerine kurulmazdı. Dört köşesinden yere sabitlenir çapraz ağaçla dengede durur, tezgâh sallantısı önlenmiş olurdu. Tezgâh dört köşesinden küçük kazıklarla yere çakılırdı. Bunların üzerine yan ağaçları, alt ve üst leventler birbirine paralel olacak şekilde yerlerine takılırdı. Aşiretin tezgâh parçalarına ve gereçlerine verdikleri isimler:

1. **Bavg:** Ağızlığı açmaya yarayan çubuk tahta.
2. **Bevş:** Dokuma devam ederken ağızlık kısmının düzgün çıkmasına yardımcı olan araç.
3. **Dişkit:** Çatal şeklinde üç dişli kirkit.
4. **Dorgır:** Tezgâhın ortasında bulunan gücü ağacı, sabit durur ve gücü örgüsü üzerine örülen ağaç.
5. **Dorpancık:** Varangelen aparatını, çözgüdeki çaprazı açıp kapatmak için yukarıya doğru iten “Y” şeklinde iki demir çubuk.
6. **Dorpişt:** Çözü çaprazını açıp kapayan ahşap varangelen.
7. **Galt:** Halının başlangıç aşamasında bir miktar dokunan (3-5cm) kilim örgüsü.
8. **Gavik:** Gri renk.
9. **Hapo:** Kirkit, atkı ipliklerini sıkıştırma aracı.

10. Hevde: Tezgâhın uzunluğuna alt ve üst leventte paralel olarak çözülen iplikler, çözümlü iplikleri.

11. Dazı hav: İlme iplikleri için kullanılan hav ipi.

12. Masur: İnce ağaç çubuk üzerine atkı ipliği sarılarak çözümlünün arasından geçirmeye yarar araç.

13. Palık: Tezgâh yan ağaçları, sağ ve sol yan tahtaları.

14. Tavn: Alt ve üst levent, aynı zamanda tezgâha verilen ismi.

15. Teşi: Ağaçtan yapılmış başı yuvarlak ve ucunda kıvrımlı tel bulunan yün gibi şeyleri eğirmekte kullanılan araç (iğ).

16. Varıs: Varangeleni aşağı hareket ettirmeye yardımcı olan çözümlü saçaklarından saç örgüsü şeklinde bağlanmış kalın ip (Perihan Kuşar, kişisel görüşme, 2.Mart 2021).

Resim 1. Dişkit (Üç dişli kirkit)
(Perihan Kuşar, Yazihan 2021).

Resim 2. Hapo (Kirkit)
(Perihan Kuşar, Yazihan 2021).

3.3. Motif Kompozisyon ve Renk Özellikleri

Kültürün oluşumunda ihtiyaç, çevre ve bunu kabullenen toplum olduğu sürece devamı söz konusudur. Ortaya çıkan kültür unsurunun özelliklerinin gelenek- görenek yoluyla aktarımı ve yaşatılması tarihsel süreç açısından önemlidir. Halı sanatı geçmişin devamı niteliğinde örneklerden oluşmaktadır. Anadolu halı sanatı her yörede, özgün ya da benzerlikleriyle ön plana çıkan dokumalarıyla görülmektedir. Dokuma sanatı bakımından zengin örneklere sahip Dirican halılarının kompozisyon özelliklerine bakıldığında Malatya yöresinde dokunmuş halılar için genel olarak birli, ikili, üçlü geometrik göl motiflerinden elde edilen bir kompozisyon sergilenmektedir. Göl motifi geometrik şekillerden; dörtgen, altıgen, sekizgen, madalyon olarak bilinmektedir. Desenleri oluştururken faydalanılan kaynaklar; önceden dokunmuş halılardan, komşu köylerden model alışverişi yapılarak, kanaviçelerden, geçmişten günümüze kadar gelen halılardan tekrarlanarak elde edilmiş, halının arkası çevrilerek sayma yoluyla motifler aktarılmıştır. Kompozisyonları incelenen birden fazla göl motifi geometrik düzene göre dokumanın zemin bölümünde ikili, üçlü, dörtlü nadiren küçük dokumalarda birli olarak desenleme yapılmıştır. Yörede göl motifine "gövek" adı verilirdi. Göveklerin iç kısmı bordürle uyumlu küçük büyük motiflerle bezenmiştir. Bordür; dış sedef, küçük su, büyük su, iç sedef toplamından oluşan halının dörtkenarını çevreleyen kısımdır.

Halı desenlerinin sınıflandırılması da karşımıza çıkan köşe göbekli halı tanımında göl motifi yerine "göbek", "madalyon", "tepsi", "top" gibi isimler de kullanılmaktadır (Aytaç, 1997:126).

Söz konusu halıların dış sedef yani kenar örgüsü ve etlik kısımdan sonra gelen bölüme yörede "hellik" ismi verilirdi. Bordür ve orta zemindeki bezemeler sembolik, geometrik örgelerin belli bir sisteme göre tekrarlanarak, pıtrak, çengel, koçboynuzu, göz, ejder, hayat ağacı, kuş, ok, yay, lale, çiçek, gonca gül, tarak, yıldız ve muska gibi motiflerle kompozisyonu tamamlardı. Orta madalyondan kalan boşluklar yaygın olarak akrep, göz, tarak, koçboynuzu motifi dolgu olarak kullanılmıştı. Örneklerin bordürleri çok geniş olmayıp bazen tek büyük su bazen de büyük su ince sularla iç ve dıştan çerçevelenmişti. Motifleri cazip hale getirmek için kullanılan ilme iplik renkleri zeminde koyu kırmızı, kiremit kırmızı, lacivert, krem rengi, siyah kullanılırdı. Bunları diğer renkler; turuncu, mavi, sarı, devetüyü rengi, kahverengi, gri, beyaz gibi renkler izlerdi.

3.4. Halı Örneklerinin İncelenmesi

Resim 3. Yastık Halı (Cumali Levent, Yazıhan, 2021).

İnceleme Tarihi: 11.04.2021

Boyutları: 66x105 cm

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Yastık Halı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x36

Dokuma Hav Yüksekliği: 8-10 mm

Kompozisyon: Yastık halı siyah zemin üzerinde iki yıldız motifin içinde bereket motifi simetrik düzlemde göze çarpar. Yıldız dışında çengeller görülür. İnce tek bir bordürle çevrelenmiş.

Kullanılan Renkler: Siyah, kırmızı, beyaz ve sarı.

Resim 4. Yastık Halı (Cumali Levent, Yazıhan, 2021).

İnceleme Tarihi: 11.04.2021

Boyutları: 60x100

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Yastık Halı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x36

Dokuma Hav Yüksekliği: 8-10 mm

Kompozisyon: Sağdaki yastık halı, yüzeyini kaplayan tek madalyon motif içinde koçboynuzu, hayat ağacı, dolap motifi, göz stilize yıldızla doldurulup, madalyonunun dışı simetrik kurbağa motifile düzenleme tamamlanmış.

Kullanılan Renkler: Siyah, kırmızı, beyaz, turuncu, gri, yeşil, mavi ve hardal sarısı.

Resim 5. Namazlık Halı (Cumali Levent, Yazıhan, 2021).

İnceleme Tarihi: 11.04.2021

Boyutları: 80x130

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Namazlık Halı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x36

Dokuma Hav Yüksekliği: 8-10 mm

Kompozisyon: Kırmızı ve siyah zemin üzerinde mihraplı desen koçboynuzu motifiyle çevrenirken kible kuş motifiyle belirlenmiş, mihrabın tepe noktasına doğru üç tane bereket motifi birbirine bağlı dördüncü bereket motifi daha küçük olarak yerleştirilmiş.

Kullanılan Renkler: Siyah, kırmızı, beyaz, turuncu ve devetüyü.

Resim 6. Yastık Halı (Cumali Levent, Yazıhan, 2021).

İnceleme Tarihi: 31.03.2021

Boyutları: 70x110

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Yastık halı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 10 mm

Kompozisyon: Halı yastık siyah zemin üzerinde eli belinde ve koçboynuzu motiflerinden kullanarak hayat ağacı tarzı verilmiş, çevresi üçgen suyolu devam ederek bordür tamamlanmış.

Kullanılan Renkler: Siyah, kırmızı, beyaz ve sarı.

Resim 7. Yastık Halı (Cumali Levent, Yazıhan, 2021).

İnceleme Tarihi: 31.03.2021

Boyutları: 70x110

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Yastık halı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 10-15 mm

Kompozisyon: Halı yastık genel kompozisyonda büyük madalyon baş kısımları bereket ve koçboynuzu motifleriyle süslenmiş, orta kısımda akrep motifi görünür. Zemin boşluklar göz motifleriyle doldurulmuş bordür suyolu motifleriyle çevrelenmiş.

Kullanılan Renkler: Kırmızı, siyah, beyaz, hardal, devetüyü.

Resim 8. Namazlık Halı (Cumali Levent, Yazıhan, 2021).

İnceleme Tarihi: 31.03.2021

Boyutları: 80x130

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Namazlık halı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 10-15 mm

Kompozisyon: Namazlık halı örneği mihrap koçboynuzu motifleriyle çerçevelemiş, mihrabın tepe noktasında kibleyi işaret eden figür koçboynuzu olarak kullanılmış zemin üç büyük ejder motifleriyle kaplanırken dördüncü ejder motifi daha küçük yerleştirilmiş.

Kullanılan Renkler: Kiremit kırmızı, siyah, beyaz, sarı, devetüyü.

Resim 9. Taban Halısı (Perihan Kuşar, Yazıhan 2021).

İnceleme Tarihi: 10.02.2021

Boyutları: 140x510 cm

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Taban halısı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x36

Dokuma Hav Yüksekliği: 10-15 mm

Kompozisyon: Taban halısı, lacivert zemin üzerine köşe göbekli desen türünden olup, orta madalyon ejder motifinden, içi ve dışı kandil motifleri ana motifler olarak görülür. Diğer motifler, hayat ağacı, tarak, zemin boşluklarını süsler. Bordürde insan, çiçek ve kuş motifleri yer alır.

Kullanılan Renkler: Lacivert, koyu kırmızı, beyaz, sarı, krem ve devetüyü.

Resim 10. Taban Halısı (Perihan Kuşar, Yazıhan 2021).

İnceleme Tarihi: 13.02.2021

Boyutları: 126x422 cm

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Taban halısı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 10-15 mm

Kompozisyon: Taban halısı olan kırmızı zeminli üç göl motifleri ard arda yer almış göllerin içi stilize lale, gonca gülle birbirine bağlantılı, bordürde uçan kuş motifleri kompozisyonu tamamlamış.

Kullanılan Renkler: Kırmızı, siyah, beyaz, mavi, sarı, bordo ve gri.

Resim 12. Taban Halısı (Cumali Levent, Yazıhan, 2021).

İnceleme Tarihi: 13.02.2021

Boyutları: 150x450 cm

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Taban halısı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 8-10 mm

Kompozisyon: Büyük üç madalyon içleri simetrik bir düzende bezenmiş, karşılıklı iki ejder arasında üç tane akrep motifi yan yana sıralanmış. Madalyon içindeki boşlukları göz motifiyle kaplanmıştır. Bordür suyolu örgesiyle çevrelenmiş.

Kullanılan Renkler: Koyu kırmızı ve siyah yoğunlukta beyaz, sarı, devetüyü rengi azınlıkta kullanılmış.

Resim 13. Paspas Halı (Perihan Kuşar, Yazıhan 2021).

İnceleme Tarihi: 13.02.2021

Boyutları: 60x108 cm

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Paspas halı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 8-10 mm

Kompozisyon: Paspas halısı zemin iki dörtgene ayrılmış dörtgenlerin her ikisinin içinde sekizgen göl motifi kuş ve göz motifi ile bezenmiştir. Dörtgenler yaba motifiyle çevrelenirken bordürde hayvan figürü dikkati çeker.

Kullanılan Renkler: Zemin kırmızı, sarı, siyah, kahverengi, turuncu, beyaz.

Resim 14. Yan Halısı (Perihan Kuşar, Yazıhan 2021).

İnceleme Tarihi: 13.02.2021

Boyutları: 133x330 cm

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Yan halısı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 10-15 mm

Kompozisyon: Yan halısının bordürü uçan kuş motifi ile süslenmiş orta kısım büyük madalyon içinde ejder ayakları, tarak ve kanatları kapalı kuş motifiyle kompozisyona güzellik katmış.

Kullanılan Renkler: Lacivert, koyu kırmızı, krem, devetüyü, mavi ve gri.

Resim 15. Yan Halısı (Perihan Kuşar, Yazıhan 2021).

İnceleme Tarihi: 13.02.2021

Boyutları: 117x330 cm

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Yan halısı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 10-15 mm

Kompozisyon: Yan halısının orta kısmında dört tane iç içe sıralanmış altıgen madalyonlar hayat ağacı, lale ve gonca motifleriyle taçlandırılmıştır. Bordürde çiçek ve göz motifi birlikte kompozisyon oluştururken su yolu dış ve iç sedef olarak bordürü çevrelenmiş.

Kullanılan Renkler: Halı zemini kırmızı, bordür zemini siyah diğer motifler devetüyü, mavi, beyaz ve gri.

Resim 16. Namazlık Halı (Perihan Kuşar, Yazıhan 2021).

İnceleme Tarihi: 10.03.2021

Boyutları: 80x120

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Namazlık halı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 10-15 mm

Kompozisyon: Namazlık halı mihraplı desen grubundan mihrap içinde üç tane ejder ve yıldız motifleri yerleşmiş bordürde tamamen yıldız motifleri çevrelenmiş.

Kullanılan Renkler: Beyaz, siyah, kırmızı, bej, gri ve kahverengi.

Resim 17. Yolluk Halı (Cumali Levent, Yazıhan, 2021).

İnceleme Tarihi: 10.03.2021

Boyutları: 133x450

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Yolluk halı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 10-15 mm

Kompozisyon: Bir çift yolluk halısı soldaki kırmızı zeminli üç madalyonun orta kısımları koçboynuzlu bereket motifi, göz motifi ile iç kompozisyon doldurulmuştur. Madalyon sınırları ejder ayaklarından devam eder, bordürde suyolu hellik kısımla iki taraftan sınırlandırılmıştır. Sağdaki halı üç madalyon zemini kaplarken madalyonların sınır çizgileri ejder ayaklarından sınırlandırılmış iç kısımları merkezde göz, bereket ve muska motifleriyle bezenmiş bordür koçboynuzu imgesiyle suyolu tarzında kompozisyon oluşturulmuş.

Kullanılan Renkler: Kırmızı, siyah, krem, bej, açık sarı, gri, beyaz renkleri her iki yollukta kullanılmış.

Resim:18. Yolluk Halı (Cumali Levent, Yazıhan, 2021).

İnceleme Tarihi: 10.03.2021

Boyutları: 150x450

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Yolluk halı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 10-15 mm

Kompozisyon: Soldaki yolluk halısı, kırmızı zeminli üç madalyonun orta kısımları bereket ve göz motifleriyle bezenmiştir. Bordür siyah zeminli zikzak suyolu ile çevrelenmiş. Sağdaki yolluk halısı, üç büyük madalyon arka akaya zemini kaplarken madalyonların iç kısmı ejder ayaklarıyla kaplanmış dörtgen motifi devamında ejder motifi karşılıklı simetrik formunda ortalarında pıtrak motifiyle kompozisyon devam eder. Bordür zikzak suyolu motifiyle tamamlanmış.

Kullanılan Renkler: Kırmızı, siyah, krem, bej, beyaz.

Resim 19. Namazlık Halı (Cumali Levent, Yazıhan, 2021).

İnceleme Tarihi: 31.03.2021

Boyutları: 80x130

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Namazlık halı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 10-15 mm

Kompozisyon: Namazlık halının kompozisyonunda göze çarpan büyük bir ibrik motifinin yer alması, ibriğin iç kısımları büyük bereket motifi, yıldızlı bereket, koçboynuzlu bereket motifiyle doldurulmuştur. Bordürde siyah zemin üzerinde zikzak suyolu devam eder.

Kullanılan Renkler: Kırmızı, siyah, hardal sarısı, beyaz renkler kullanılmış.

Resim 20. Yastık Halı (Cumali Levent, Yazıhan, 2021).

İnceleme Tarihi: 31.03.2021

Boyutları: 66x108

Dokuma Yöresi: Yazıhan

Dokuma Kullanım Alanı: Yastık halı

Dokuma Tekniği: Gördes düğümü

Dokuma Kalitesi: 26x25

Dokuma Hav Yüksekliği: 10-15 mm

Kompozisyon: Siyah zemin üzerine büyük tek madalyon motifi içinde dört köşede hayat ağacı arasında göz motifi, simetrik düzende ok yay motiflerini görürüz. Bordür beyaz zeminli birbirine bağlantılı göz motifiyle çevrelenmiş.

Kullanılan Renkler: Kırmızı, siyah, sarı, turuncu, devetüyü ve mavi.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Malatya coğrafyasında XVI. yüzyılın başında kayıtlarda geçen aşiret bu topraklarda kalanların dışında Anadolu ve kısmi Suriye coğrafyasına dağılmışlardır. Aşiretin ana merkezi bugün yerleşim alanlarından Malatya bölgesi olduğu anlaşılmaktadır. Aşiret rivayetlerinde İran tarafından geldiklerini, mensubiyetinin “Kürt” olduğu belirtilmektedir. Cirit, tura gibi geleneksel atlı oyunları bünyelerinde devam ettirmektedir. Geçim kaynakları hayvancılık temelinde bulunan aşiret, elde ettikleri hayvansal ürünler ile yaşamlarını sürdürmekte, kış aylarında ise çoğu kadınların dokuma ile meşgul oldukları bilinmektedir. Ürettikleri dokumaları kendi ihtiyaçları haricinde takas veya satarak bütçelerine katkı sağlardı. Uzun yıllar bu tarz hayatı benimseyen aşiret dokudukları rağbet gören halılarını Dirican halıları adıyla tanıttı. Yakın dönemlere kadar dokuma işlevini sürdürdü. Köy yaşam şartlarının değişimi sonucu halı dokuma işlemi de azalarak günümüzde terk edilmiştir. Bunun nedenleri: teknolojik gelişim, köyden şehirlere göçler, eğitim seviyesiyle beraber mesleklere yönelimler, fabrika halılarının tercihi, sabır gerektiren dokuma işini kabullenmeyişi, hayvancılığın azalması, tarım ve ticarete ağırlık verilmesi gibi çeşitli nedenler ileri sürülebilir. Mevcut dokunmuş halıların korunması ayrı bir önem taşımaktadır. Bu mirası sahiplenerek tarihî, unsurların varlığını sonraki dönemlerde de görebilmek duygusu içerisinde bulunulmalıdır. Maddî kültürlerin yaşatılması gayesiyle bilinçlendirmeler gerekmektedir. Okullarda müfredat dâhilinde kültürel miraslarımızın yok edilmemesi gerekliliği değerler eğitimi çerçevesinde aktarılmalıdır.

Dirican halılarının evlerde dokunmaması ve bu sanatı bilenlerin sayısının azalması sonucu halı kültürünün sonraki nesillere aktarılması devamlılık açısından lüzum görülmektedir. Halk eğitim merkezleri kurslarıyla dokuma çalışmaları yapılmaktaysa da bunun ne kadar sürdürülebilirliği önemlidir. Kurslarda öğrenilen halı dokuma çalışmalarının tatbiki için bir zemin ve araç-gereçlerin tedariki mesele olarak görülmektedir. Merkezdeki tezgâh ve malzemelerle yürütülen çabanın merkez dışına da taşınarak az da olsa üretim yönünü hazırlayacak öneriler araştırılmalıdır. Başarılı olan kursiyerlere imkânlar ölçüsünde dokuma faaliyetini sağlayacak fırsatlar tanınmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için tezgâh ve diğer malzemeleri bu amaçla üretim yapabilecek olanlara belirli kaideler çerçevesinde kamu veya ilgili kuruluşlar tarafından karşılanarak onlara sunulmalıdır. Dokunacak halıların pazarlamasını düzenlemek, emeğin karşılığını alabilecek satışı gerçekleştirebilmek, halı sanatının Dirican aşiretinde kısmi bir hareketlilik getirebilir. El sanatları üretimi halıların turistik ürünler kategorisinde değerlendirilip turizm bölgelerinde pazarlanması çözüm olarak düşünülebilir. Turizm yönü sağlarsa dokuma teşvik edilmiş olup, bu yolla üretimin artmasına da gidilmiş

sayılır. Planlamanın yapılması, azimli davranılması geleneksel aşiret halılarının devamı anlamı taşıyacaktır. Dokuma işinin ve üretilen eserin dokuyucuya kattığı manevi değerın müspet yönü de unutulmamalıdır. Halıların evlerde dokunduğu yıllarda dokuma işi istenilen veya yapılması gereken bir görev şeklinde değerlendirilmekteydi. Günümüzde geçmiş ile bağlantıyı koparmayacak maddi kültür unsurlarını yaşatmak amacıyla yapılacak çalışmalar görev addedilmeli. El sanatları faaliyetlerinin yürütülmesi ve ortaya konulan eserlerin sahiplenip korunması yöre halkının katkısına bir nebze bağlıdır. Dokuyuculuk ile uğraş verenlerin mevcut birikiminden istifade etmek ve kayıt altına almak halıcılığın yaşatılması açısından gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- H.1301Tarihli Mamûretülaziz Vilayet Salnamesi, Mamûretülaziz Matbaası, 1301.
- H.1312 Tarihli Mamûretülaziz Vilayet Salnamesi, Vilayet Matbaası, 1312.
- Akın, F. (2020). “Tanzimat Döneminde Anadolu’da Konar-Göçer Aşiretler (1839-1876)”, Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Alantar, H. (2006). Bir Kültürün Dokunuşu, Sentez, İstanbul.
- Aslanapa, O. (1987). “Türk Halı Sanatı”, Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 3 (7): 99-109.Ankara.
- Aytaç, Ç. (1997). El Dokumacılığı, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Baykara, T. (1990). Anadolu’nun Selçuklular Devrindeki Sosyal ve İktisadi Tarihi Üzerinde Araştırmalar, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Bozkurt. N. (1997). ”Halı”, Diyanet İslâm Ansiklopedisi,(15): 251-262,İstanbul.
- Deniz, B. (2002). “Orta Asya Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları”, Türkler,(4) Yeni Türkiye Yayınları: 198-207,Ankara.
- Deniz, B. (2005). ”Anadolu Türk Halı Sanatının Kaynakları”, Sanat Tarihi Dergisi 14(1): 79-103.
- Diyarbakirli, N. (1972). Hun Sanatı, Milli Eğitim Bakanlığı Kültür Yayınları, İstanbul.
- Doktor, F. (1334), Kürdler Tarihi ve İctimai Tedkikat, Kitabhane-i Sudi, Matbaa-i Orhaniye, İstanbul.
- Erbek, M. (2002). Çatalhöyük’ten Günümüze Anadolu Motifleri, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Gordlevski, V. (1988). Anadolu Selçuklu Devleti, (Çev. : Azer Yaran), Onur Yayınları, Ankara.
- Göğebakan, G. (2002). XVI. Yüzyılda Malatya Kazası (1516-1560), Malatya Belediyesi Kültür Yayınları, Malatya.
- Görgünay, N. (1977). “Halıcılığın Kökeni ve Türk Halıcılığının Tarihçesi”, Erzurum Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Ziraat Dergisi, 8 (1): 159-175.
- Gündüz, T. (2002), ” Konar Göçer”, Diyanet İslam Ansiklopedisi , (26): 161-163 Ankara.
- Halaçoğlu, Y. (1991). ”Aşiret”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, (4): 9, İstanbul.
- Halaçoğlu, Y. (1997). XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve aşiretlerin Yerleştirilmesi, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.
- Halaçoğlu, Y. (2009). Türkiye’nin Sosyal ve Kültürel Tarihi Projesi, Anadolu’da Aşiretler, Cemaatler, Oymaklar (1453-1650), (II)Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Işık, A. (1988). Malatya 1830-1919, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul.
- Karademir, F. Gümüő, N. İlhan, Z.& Korkut, A. (2014). Kürtçe-Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.
- Karagöz, M. (2003). XVII. ve XVIII. Asırlarda Malatya (Kazası)-(1650-1750) Fiziki, İdari, Sosyal ve İktisadi Tarihi, Karizma Yayınları, İstanbul.
- Kutlu, M. (1992). “Yaşayan Bir Atlı -Kültür Geleneği: Anadolu Göçer Kültürü”, Milli Folklor Dergisi, 14: 16-22.

- Malatya Motifi Yöresel El Sanatlarımız, (1992), (Malatya Yöresel Sanatları Yarışma Sergisi Temmuz 1992), Malatya Valiliği- Vakıfbank, Ankara.
- Örnekleriyle Türkçe Sözlük I, (1995), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Orhonlu, C. (1987). Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, Eren Yayınevi, İstanbul.
- Ortaylı, İ. (2010). Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit Neşriyat, Ankara.
- Ögel, B. (1978). Türk Kültür Tarihine Giriş 3, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özbel, K. (1949). Kılavuz Kitapları XXIII El Sanatları XII, Anadolu Tefriş Halıları CHP Halkevleri Bürosu Yayınları, Ankara.
- Özkılınç, A. Coşkun, A. Ergün, G. Karazeybek, M. Sivridağ, A. & Yüzbaşıoğlu, M. (1997). 387 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Karaman ve Rûm Defteri (937/1530), II, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Rasonyi, L. (1971). "Türklerde Halıcılık Terimleri ve Halıcılığın Menşei", Türk Kültürü, 103: 614-627.
- Sezen, T. (2017). Osmanlı Yer Adları, Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara.
- Sümer, F. (1985). "Anadolu'daki Türk halıcılık Tarihine Dair En Eski Bilgiler", Türk Dünyası Araştırmaları, 32: 44-51.
- Sümer, F. (1999). Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları Oğuzlar (Türkmenler), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Şahin, İ. (2006). "Nahiye", Diyanet İslâm Ansiklopedisi, (32): 306-308 İstanbul.
- Şerafeddin Han. (2009). Şerefname Kürt Ulusunun Tarihi Etnografya ve Coğrafya Girişi, I.(Çev. : Celal Kabadayı, Rıza Katı), Yaba Yayınları, İstanbul.
- Tanoğlu, A. (1954). İskân Coğrafyası Esas Fikirler Problemler ve Metod, Türkiyat Mecmuası (11):1-32, İstanbul.
- Türkay, C. (2005). Başbakanlık Arşivi Belgelerine Göre Osmanlı imparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler, İşaret Yayınları, İstanbul.
- Turan, O. (1969). Selçuklular Tarihi ve Türk – İslam Medeniyeti, Tura n Neşriyat Yurdu, İstanbul.
- Yetkin, Ş. (1991). Türk Halı Sanatı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara.
- Yinanç, R. & Elibüyük, M. (1983). Kanuni Devri Malatya Tahrir Defteri (1560), Gazi Üniversitesi Yayınları, Ankara.